

19. Risâletü'l-İslâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğüne Katkılar¹

Ömer GÜVEN²

APA: Güven, Ö. (2024). Risâletü'l-İslâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğüne Katkılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 315-344. DOI: 10.29000/rumelide.1471506.

Öz

Risâletü'l-İslâm ilmiyal konusunda yazılmış mensur bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi mahsullerinden olan eser, çeşitli hikayelerin bir araya getirilmesi ile oluşmuş bir tercüme metindir. Eser, Yakup b. Yahşi adlı devlet adamının isteği üzerine Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Risâletü'l-İslâm'da namaz, oruç, zekât, hac, kölelik, abdest, miras, gusül, nikah, boşanma gibi pek çok konu detaylı olarak incelenmiştir. Yine bu konuların içerisinde çeşitli kıssalara da yer verilmiştir. Risâletü'l-İslâm söz varlığı açısından oldukça zengindir. Bünyesinde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait birçok söz varlığı barındırır. Üzerinde çalışmakta olduğumuz eserin bu zengin söz varlığı, çeşitli açılardan inceleme ve araştırma yapmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Risâletü'l-İslâm adlı eserden Tarama Sözlüğüne katkı mahiyetinde bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmada tespit edilen söz varlığı iki başlık altında incelenmiştir. İlk olarak Risâletü'l-İslâm adlı eserde yer alıp Tarama Sözlüğü'nde yer almayan söz varlığı değerlendirilmiştir. İkinci olarak ise Tarama Sözlüğü'nde olup anlam ve(ya) şekil açısından farklılık gösteren söz varlığı ele alınmıştır. İncelenen söz varlığı eserin en kapsamlı nüshası olan Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu numara 214'te yer alan nüshasından alınmıştır. İnceleme yapılırken Türkçenin tarihî dönemlerinde kaleme alınmış pek çok metinle de mukayese yapılmıştır. Bu çalışmadaki temel amaç; tarihî Türkiye Türkçesi söz varlığının en önemli sözlüğü olan Tarama Sözlüğü'ne, küçük de olsa, bir katkı sağlayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Risâletü'l-İslâm, Eski Anadolu Türkçesi, Tarama Sözlüğü, Söz Varlığı.

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %20
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 20.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1471506
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ Assoc. Prof., Amasya University, University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature (Amasya, Türkiye), omer.guven@amasya.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-9376-3538, **ROR ID:** https://ror.org/oosbxoy13, **ISNI:** 0000 0004 0386 6723, **Crossreff Funder ID:** 100010724

Contributions to the Browsing Dictionary from the Work Named *Risâletü'l-İslâm*³

Abstract

Risâletü'l-İslâm is a prose work written on the subject of catechism. The work, which is a product of Old Anatolian Turkish, is a translated text created by bringing together various stories. The work was translated from Arabic to Turkish upon the request of the statesman named Yakup B. Yahşi. Many subjects such as prayer, fasting, alms, pilgrimage, slavery, ablution, inheritance, marriage and divorce are examined in detail in *Risâletü'l-İslâm*. Various stories are also included within these topics. *Risâletü'l-İslâm* is very rich in terms of vocabulary. It contains many vocabulary belonging to the Old Anatolian Turkish period. This rich vocabulary of the work we are working on requires examination and research from various angles. In this context, this study was first prepared as a contribution to the Scanning Dictionary from the work called *Risâletü'l-İslâm*. Secondly, vocabulary that is in the Scanning Dictionary and differs in terms of meaning and (or) form is discussed. The vocabulary examined was taken from the most comprehensive copy of the work, which is located in Koç University Suna Kıraç Library Manuscript Collection number 214. During the analysis, comparisons were made with many texts written in the historical periods of Turkish. The main purpose of this study is to make a contribution, albeit small, to the Scanning Dictionary, which is the most important dictionary of the historical Turkey Turkish vocabulary.

Keywords: *Risâletü'l-İslâm*, Old Anatolian Turkish, Tarama Dictionary, vocabulary.

Giriş

Kimi sözlüklerde kısaca “davranış bilgisi veya durum bilgisi” anlamına gelen ilmihâl; kişinin inandığı yaratıcısına, çevresine, kendisine karşı sorumluluklarını bildiren ve tüm bu sorumlulukları yerine getirmesinde kişiye kılavuzluk eden bilgilerin belirli bir konu sıralamasıyla ortaya konulduğu eserlerdir. Bir inancının bilmesi gerekli olan temel inanç prensipleri, beden ve çevre temizliği, ibadetler, hükümler, soru ve cevaplar gibi ana ve alt başlıklar altında oluşan bu eserler İslam dininde “İlmihâl” şeklinde isimlendirilmiştir (Kelpetin Arpaguş, 2002, s. 26-27).

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra benimsedikleri dini daha yakından tanımak maksadıyla pek çok farklı türde eser kaleme almışlardır. Bu türlerden biri de ilmihal metinlerdir. Bu metinler sayesinde kişiler inandıkları dinin kural ve kaidelerini daha yakından öğrenmeye çalışmışlardır. Bu türde Türk edebiyatında çeşitli eserler verilmiştir. İmâm Kâzî tarafından yazılan ya da tercüme edilen *Kitâb-ı Gunya* (Akkuş, 1995), Balıkesirli Devletoğlu Yusufun *Vikâye Tercümesi* (Altunkaynak, 1992; Özkan, 2000; Demir, 1999; Aktan, 2002), *Kutbuddîn İznîkî'nin Mukaddime'si* (Öksüz, 1976; Üstünova, 2003) Türkçe

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 20

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 20.03.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1471506

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

ilmihal türünün en güzel örneklerindedir. İlmihal türünde yazılmış eserlerden biri de Risâletü'l-İslâm adlı eserdir.

Eser Hakkında Genel Bilgiler

Eserin yazarı ve yazılış tarihine yönelik olarak bir bilgi bulunamamıştır. Yine eserin yazıldığı yere ve istinsahına dair bir bilgiye de ulaşılamamıştır. Ya'kûb b. Yahşi Bey adlı bir devlet adamının emriyle Arapçadan tercüme edilmiş mensur bir eserdir. Yahşi mütercimden İslam ve imanın ne olduğundan bahsedip temel ibadetler ile dinî yasaklar hakkında bilgi vermesini ve bir mümini imandan çıkararak küfür lafızlarını derlemesini ister. Mütercim de bu istek doğrultusunda eseri Arapçadan Türkçeye döndürdüğünü ve esere *Risâletü'l-İslâm* adını verdiğini ifade eder. Ayrıca mütercim eserini meclisler üzerine bina ettiğini belirtir. İlgili bölüm eserde şu şekildedir:

hüdâvendî (2) gâr-ı 'azam ve ma'hdüm-zâde-i mu'azzam zeynü's- (3) sülâletü'l-ekâbiri Ya'kûb bin Yahşî Beg âdâma'llâhu (4) 'ömrehumâ ve zâda devlethumâ ve tevfi'kahumâ bu fa'kîr ve ha'kîr (5) kıldan dilediler kim Ha'k Te'âlâ'nun 'ilim denizinden (6) bir kaç ka'atre kuş burnıyla aldığı kadar demiş gibi bir yirden (7) cem' idi virevüz ve anuñ içinde İmân ve İslâm niteligini (8) beyân kılı virevüz ve dürlü dürlü tã'atden ve 'ibâdetden (9) zikr idi virevüz ve ma'siyetleri ve menhî nesneleri (10) eydevüz ve küfr kelimelerden ve 'acâyib ve gârâyib hikâyetlerden (11) yazavuz kim mü'tâlâ'a kılduklarınca fâyideler bulalar (12) ve buyruklarına icâbet eyledük işbu risâleyi 'Arabî'den (13) Türkî'ye dönderdük ve kâleme getürdük ümîzdür ki [2b] (1) mü'tâlâ'a kılduklarınca dîn ve diyânet içinde şâbit-kâdem (2) olalar İmânları ve İslâmları berk ola yakınları itâ'at (3) yolın tutmağa ve ma'siyet yolın terk eylemeğe Allâhu Te'âlâ (4) tevbe-i tevfi'k rûzi kıla inşâ'allâhu te'âlâ ve bu kitâbuñ (5) adın Risâletü'l-İslâm virdük ve bu kitâbuñ vaz'ın (6) faşillar üzerine binâ eyledük mübâreklik-ile hatmi (7) müyesser ve mu'kadder ola inşâ'allâhu (2a/1-2b/7)⁴

Giriş mahiyetindeki bu bölümden sonra fasıllara geçilir. Burada belli bir kural yoktur, müellif belirlediği fasılları anlatır. Risâletü'l-İslâm'ın müellifi pek çok dinî muhtevalı konuya değinmiştir. Özellikle İslâm'ın şartları, dinin belirlediği emirler ve yasaklar, insanların ahirete hazırlanması için yapması gerekenler detaylı olarak işlenmiştir. Konular ele alınırken sık sık ayet ve hadislerden de alıntılar yapılmıştır. Çoğu zaman bu ayet ve hadislerin metin içerisinde tercümesi de yapılmıştır.

Eser üzerinde Şinasi Tekin'in önemli bir tanıtım yazısı vardır (1989, 139-204). Tekin bu çalışmasında eseri genel olarak tanıtmış, yer yer T nüshası ile karşılaştırma yapmıştır.

Eserin Nüshaları

Tespit edilebildiği kadarıyla eserin beş nüshası bulunmaktadır:

Koç Üniversitesi Nüshası (K)

Bu nüsha Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu numara 214'te yer almaktadır. Yazma, kütüphaneye Şinasi Tekin tarafından başlanmıştır. Tamamı harekeli olan nüsha 256 varaktan oluşur. Mecmuanın yazı alanı boyutu 140×177 mm, kâğıt boyutu 197×132 mm, başı-sonu 1b-256b'dir. Eserde krem rengi, orta kalın, aharlı, suyolu, filigranlı kâğıt türü kullanılmıştır. Nüshada satır sayısı 13'tür. Koç Üniversitesi nüshası, diğer nüshalara göre en kapsamlı olan nüshadır. Bu bakımdan çalışmada bu nüsha esas alınmıştır.

⁴ Çalışmada yer alan örnekler Koç Üniversitesi Nüshasından alınmıştır.

Topkapı Sarayı Nüshası (T)

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü, Nr. 201'de yer almaktadır. Harekeli nesihle yazılmış olan nüshada satır sayısı 9'dur. Söz başları ve cetveller kırmızı yazılmış ve kahve rengi deri fersude cilt kullanılmıştır. 265 varaktan oluşan nüshada aharlı kâğıt kullanılmıştır.

Milli Kütüphane Nüshası (M)

Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yaz A 8040'da yer alır. Eserin konusu İslam Dini-Akaid ve Kalam olarak kaydedilmiştir. Harekeli nesih ile yazılmış olan nüsha, 9 satırdan oluşmaktadır. Nüsha 147 varaktan oluşur.

İstanbul Millet Kütüphanesi Nüshası (İ)

İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü Tarih 945'te bir mecmua içerisinde 36a-69a varakları arasında yer almaktadır. Bu mecmuanın başında Menâkıb-ı Evliyâ Letâ'if ve Hikâyât-ı Garîbe adlı başka bir eser yer alır. Bu nüsha, diğer nüshalara göre oldukça eksiktir. Arap-Nesih yazı türü ile harekeli olarak yazılmış olan nüshada satır sayısı 13'tür.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Nüshası (A)

AÜDTCF Ktp. Mustafa Con A 262/III'te yer alır. Nüsha bir mecmua içinde yer almaktadır. Eser mecmuanın 110b-175a sayfaları arasında bulunur. Harekeli nesih ile yazılmış olan nüshada satır sayısı 15'tir.

Tarama Sözlüğü

Tarama Sözlüğü: XIII. yüzyılda başlayan Batı Türkçesiyle yazılmış 227 eserin taranmasıyla oluşan bu sözlük, bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözleri içermektedir. 1943-1957 arasında Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü adı altında yayımlanan dört kitap da bu niteliktedir. Ancak bu dört kitaptan her biri sadece 30-50 eserin taramasını içine alan ayrı ayrı sözlüklerdir. Birinde bulunmayan bir sözcüğü ötekinde aramak gerekiyordu. Kimi zaman da aynı sözcük, bu kitapların hepsinde, ayrı ayrı anlamları belirtmek için tekrarlanmış bulunuyordu. Bu dört kitapta 160 eserin taramaları vardı. Daha geniş taramaların verimleri beklenmeden böyle 30-50 eserlik taramaların ayrı ayrı sözlükler halinde yayımlanması, böyle bir ihtiyacı kısa zamanda karşılamak amacıyla doğmuştu. Meydana getirilen bu eserle, o dört kitap birleştirilmiş ve yukarıda sözü geçen güçlük ortadan kaldırılmıştır, ayrıca bu kitaplarda bulunan eksikler tamamlanmıştır. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde 160 eserin taramasına bu eserde 67 eserin taraması daha eklenmiştir. Bu eserde madde başı olan bütün sözlerin eski harflerle nasıl yazılmış olduğu tanıklarda gösterilmiştir. Madde başı olan sözlerde ' , ñ, ħ işaretleri kullanılmıştır. Her tanıkta, kaynağın sahife numarası verilmiştir. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nün dört kitabında ekler de sözcükler arasında madde başı yapılmıştı ama bu eserde ekler ayrı bir ciltte toplanmıştır. (Tarama Sözlüğü, 2009, s. V-VI).

Tarama Sözlüğü son şekline kavuşmadan önce iki aşamadan geçmiştir:

1) Birinci aşamada XIII. Asırdan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü adıyla yayınlanmıştır. Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin önderliğinde 1943-1957 yılları arasında dört cilt olarak basılmıştır. Her cilt kendi içinde A'dan Z'ye sıralı bir düzende, yaklaşık 30-50 eserden taranan fişlerin düzenlenmesiyle hazırlanmıştır. Toplamda XIII.-XIX. yüzyıllar arasında yazılmış 160 eserin taranmasıyla oluşturulmuştur. Bu sözlük, planlanan Büyük Türk Kamusu'nun hazırlık çalışmaları çerçevesinde toplanan fişler, bir yandan dille uğraşanlara yardımda bulunmak bir yandan da Türkçe sözcüklere ilgi çekmek düşüncesinden yola çıkılarak küme küme yayımlanmıştır (İlaydın, 1954, s. 227).

2) İkinci aşamada Kurum, kullanım zorluklarını gidermek ve eksiklikleri tamamlamak için sözlükle ilgili yeni bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma kapsamında, önceki dört cilt gözden geçirilerek birleştirilmiş, madde başları her cildin kendi içinde değil eserin bütününde A'dan Z'ye sıralanmıştır. Bunun yanında daha önce taranmış olan 160 esere ek olarak 67 eser daha taranmıştır. Bu suretle sözlüğe yeni madde başlar, anlamlar veya tanıklar ilave edilmiştir. Sözlük, 1963-1972 yıllarında toplam altı cilt olarak yayımlanmıştır (Akyıldız Ay, 2017, s. 3).

Tarama Sözlüğü özellikle Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metin yayınlarında sıklıkla başvurulan bir sözlüktür. Her ne kadar Tarama Sözlüğü'ndeki eksiklikleri ve hataları değerlendiren çeşitli yayınlar⁵ yapılmış olsa da, bugün, tarihi Türkiye Türkçesi söz varlığının bir arada görülebileceği en kapsamlı sözlük olma özelliğini sürdürmektedir. Yapılan metin yayınları ile tespit edilen ve Tarama Sözlüğünde yer almadığı görülen söz varlığının sözlüğe dahil edilmesi gerektiği konusunda çeşitli yayınlar yapılmıştır. Tarama Sözlüğü'ne katkı⁶ mahiyetinde yapılmış olan bu yayınlar, sözlükteki madde başı sayısını artıracak ve sözlüğün daha da zenginleşmesini sağlayacak nitelikteki çalışmalardır. Bu kapsamda üzerinde çalıştığımız Risâletü'l-İslâm adlı eserde yer alan bazı söz varlığının Tarama Sözlüğünde olmadığını veya bazı söz varlığının ise anlam ve şekil açısından Tarama Sözlüğü ile farklılık gösterdiğini gördük. Bu sebeple *Risâletü'l-İslâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğüne Katkılar* başlıklı bu çalışmayı hazırladık. Çalışmada tespit edilen söz varlığı iki başlık altında incelenmiştir. İlk olarak *Tarama Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözcük ve Deyimler* başlıklı bölümde, Tarama Sözlüğünde yer almayan söz varlığı ele alınmıştır. İkinci olarak *Tarama Sözlüğü'nde Olup Anlam ve(ya) Şekil Açısından Farklılık Gösteren Söz Varlığı* başlığı altında Tarama Sözlüğünde olup anlam veya şekil olarak Risâletü'l-İslâm'da farklılık gösteren söz varlığı incelenmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözcük ve Deyimler

Bu bölümde Tarama Sözlüğünde yer almayan söz varlığı ele alınmıştır. K nüshasından alınmış olan söz varlığının metin içerisinde kaç defa geçtiği belirtilmiştir. Madde başı yapılan söz varlığının metindeki anlamı açıklanmıştır. Ardından Türk dilinin tarihi dönemlerinde kaleme alınmış çeşitli metinleri taranmış ve Risâletü'l-İslâm'daki kullanımı ile yer alıp almadığı incelenmiştir. Tarihî metinlerde yer aldığı görülen eserlere gönderme yapılarak mukayeseli bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında özellikle yapım ekleri ile genişletilmiş olan söz varlığının da oluşum şekilleri hakkında bilgi verilmiştir.

‘âbidrak: “Daha çok ibadet eden, daha çok kulluk eden.” Abid kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmış olan sözcük, Risâletü'l-İslâm'da⁷ bir defa tanıklanmıştır.

yâ Dâvud ol zâhid kulum senden ‘âbidrakdur 142a/8.

açlık: “Aç olma durumu, açlık.” Açlık kelimesinin yuvarlak biçimi olan sözcük, Rî'de bir defa geçer.

Hasan-ı Başrî'nün rahmetullâhi ‘aleyhi şol kadar açluğı ve şınuqluğı var-ıdı 156b/4-5.

ağar-: “Benzi ağarmak, halsiz düşmek, kendinden geçmek.” Kelime tarihî metinlerde benzer anlamda Kısasü'l-Enbiya'da (Ata, 1997, s. 8) geçmektedir.

⁵ Bk. İlaydın, 1954; Tietze & Tekin, 1989; Tietze, 1993; Tietze & Tekin, 1994; Şarlı, 2002; Akyıldız Ay, 2017.

⁶ Bk. Köksal 2009; Yılmaz & Demir, 2009; Yılmaz & Demir, 2010; Yılmaz & Demir, 2012; Sır, 2013; Yılmaz, 2014a; Yılmaz, 2014b; Yavuz, 2015; Yılmaz, 2017; Yavuz & Küçükballı, 2017; Demir, 2017; Yılmaz, 2020; Karaca, 2021; Murad, 2021; Dündar, 2020; Erkinay Tamtamış, 2022; Çebi, 2022; Cihan, 2023.

⁷ Risâletü'l-İslâm bundan sonra Rî şeklinde gösterilecektir.

Ebû Bekir bu sözi işidicek kôrkdı süñükleri ditredi beñzi *ağardı* düşdi uşşı getdi 241b/12-13

ağart-: “Rengini açmak, ağartmak, beyazlaştırmak.” Sözcük ağar- fiiline t- fiilden fiil yapma eki getirilerek yapılmıştır. t- fiilden fiil yapma eki sonu r- sesi ile biten fiil tabanlarına gelerek Eski Anadolu Türkçesinde yaygın kullanılır. Ağart-, göstert-, segirt-, getürt-, kıgırt- örneklerinde yer aldığı şekilde pek çok eserde belgelenmiştir (Gülsevin, 2011, s. 139). Rİ’de sözcük iki yerde kullanılmıştır.

birez şuya ol şudan kıtsalar azacuk ol dahı anuñ rengini döndürür *ağardursa* su rengine dönerse ol anı sulukdan çıkarmaz 33a/7-8-9.

ağırak: “Daha ak, daha beyaz.” Ak kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek türetilen sözcükte ünlü türemesi meydana gelmiştir. Kelime Rİ’de bir defa kullanılmıştır.

ol yire ‘acîne dahı dirler gümüşden *ağırakdur* gün gibi balkıya 234a/6-7.

ağla-: “Budanan asmanın kesilen yerinden özsuyu akmak.” Tarama Sözlüğü’nde⁸ bu anlamıyla yer almayan sözcük, Derleme Sözlüğü’nde⁹ tespit edilmiştir (DS I, 2009, s. 101).

üzüm çıbuğı *ağladuğı* vaktin keseler şuyı aksa anuñ-ıla âbdest ve gısl revâdur 33b/10-11.

ağulu: “Zehirli.” Rİ’de bir defa tanımlanan kelimenin, tarihi metinler incelendiğinde, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 410), Kıssa-ı Yusuf (Karahana, 1984, s. 515), Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016: 628) gibi eserlerde yer aldığı görülür.

etmek hod *ağuludur* bu iki kişi hemân kim etmekden yidiler fi’l-hâl düşdiler öldiler 145b/8-9.

ağar: “Akan.” Sözcük Rİ’de iki defa tanımlanmıştır. +Ar sıfat fiil eki Eski Türkçeden beri kullanılan işlek eklerden biridir. Bu ekte yapılmış olan sözcük, tarihi metinlerden Satır Arası İlk Kuran Tercümesi (Küçük, s. 2014, 353) gibi eserlerde kullanılmıştır.

şamı içinde *ağarımağlar* gördüm 252b/2.

anacuk: “Anne sözünün sevgi ve samimiyetle söylenen biçimi.” Ana kelimesine +cUk küçültme eki getirilerek yapılan sözcük, Rİ’de bir defa kullanılmıştır.

bu oturan benüm yanumda *anacuğumdur* 157b/4-5.

apak: “Apak, bembeyaz.” Kıpçak Türkçesi eserlerinden Ed-dürretü’l-Mudiyye (Toparlı, 2018, s. 71) gibi eserlerde tanımlanan sözcük, Rİ’de bir defa kullanılmıştır.

ol genç oğlançuklar saçı *apak* süd gibi ola 232a/13

aracuk: “Yer, mekân.” Rİ’de üç defa kullanılan kelime, tarihi metinlerden Süheyl ü Nevbahar’da tespit edilmiştir (Dilçin, 2016, s. 631).

ben eydürin işbu *aracuk* niçün gedükdür dirin 146b/5.

⁸ Tarama Sözlüğü bundan sonra TS şeklinde gösterilecektir.

⁹ Derleme Sözlüğü bundan sonra DS şeklinde gösterilecektir.

arıdıcı: “Temizleyici, arıtıcı.” Kelime Rİ’de dört defa tanıklanmıştır. Eski Türkçedeki {-GucI} ekinin genişlemesiyle oluşan ve fiillerden uşraş, meşguliyet belirten isimler yapmakta kullanılan işlek bir ek (Akar, 2018, s. 133) olan -IcI ile türetilmiş bir sözcüktür. Oldukça işlek olan ek Rİ’de yaygın olarak kullanılmıştır.

şu kendü nefisinden arı ola ve her nesneyi *arıdıcı* ola 32b/9-10.

arturucu: “Artıran, çoğaltan.” Bu kelime de fiilden isim yapma eki olan -IcI ile türetilmiş bir sözcüktür. Kelimede ekin ilk ünlüsü yuvarlaklaşmıştır. Sözcük Rİ’de bir defa tanıklanmıştır.

peygâmbir hâzreti eyitdi günâhlar yuyucu derecâtlar *arturucu* görklü âbdest almağdur 40a/1-2.

aşul-: “Asılmak, asma işi yapılmak veya asma işine konu olmak.” Asıl- fiilinin fonetik değişkesi olarak kullanılan sözcük, Rİ’de bir defa geçmektedir.

kıyâmet güninde her bir mü’minün boynına toksan toktuz nâme *aşulu* ola 165b/5-6.

atım: “Menzil, mesafe, ok veya merminin gidebileceği mesafe, atışlık.” Rİ’de bir defa yer alan sözcük, Lehçe-i Osmânî (Toparlı, 2000, s. 110) gibi eserlerde yer almıştır.

yağında su vardur dise bir ok *atımı* yir çevre yanına isteye 39a/12-13.

atlu: “Atlı, süvari.” Rİ’de altı defa geçen kelime, tarihî metinlerde de yaygın olarak görülür. Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 437), Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017, s. 396) gibi eserde belgelenmiş olan sözcük, Kıpçak Türkçesi (Karamanhoğlu, 1994, s. 31) ve Karahanlı Türkçesi eserlerinde (Ünlü, 2012, s. 86) de yoğun olarak yer alır.

dört bölüğün ağıncılara üleşdüre iki *atluya* bir yayaya vire 137a/11-12

atıl-: “Atılmak, dağıtılmak, saçılmak.” Atıl- fiilinin fonetik değişkesi olarak kullanılan sözcük, Rİ’de bir defa geçer.

ol ferîştelere od pâresiyle atarlar şol yılduzlar *atıldığı* didükleri oldur 196a/7-8.

‘avratluğ: “Kadın olma hâli veya niteliği, kadınlık.” Sözcük Rİ’de bir defa geçmiştir. Avrat kelimesine en işlek isimden isim yapma eklerinden biri olan +LIK ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur.

eyitdi kim bu *‘avratluğıyla* Tağrı’dan kôrkar ben ne oldum ki Tağrı’dan kôrkmayam didi 208b/6-7.

ayağlı: “Ayaklı.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, ayak ismine işlek olan isimden isim yapma eklerinden +IU ekinin gelmesiyle oluşturulmuştur.

dağı dört *ayağlı* tavardan sürmiş olsalar 135a/13.

‘ayıpsa-: “Ayıplamak.” Kelime Rİ’de bir defa geçmektedir. TS’de geçmeyen sözcüğün DS’de yer aldığı görülür (DS I, 2009, s. 420).

her kim peygâmbirlerden birini *‘ayıpsaya* veyâhüd sünnetlerden birisin kerih görse kâfir olur 97a/4-5.

‘azābrak: “Daha çok eziyet veren, daha çok azap veren.” Rİ’de bir defa tanıklanmış olan kelime, azap kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır.

Hak Te‘âlâ katındaki katı düşmenrağı ve kıyâmet gününde ‘*azābrağı* gütdüklü gütdüğüne zulm ider 76b/10-11.

‘azābsuz: “Azap görmeden, azap çekmeden.” Rİ’de bir defa geçmiş olan kelime, azap kelimesine +sUz isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

gürün Tanrı Te‘âlâ’nun uçmağına hisābsuz ‘*azābsuz* 51a/10-11.

āzādsuz: “Azat edilemeyen, azat edilmemiş, köle.” Rİ’de bir defa geçmiş olan kelime, azat kelimesine +sUz isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

bir *āzādsuz* kula namāz kıl diseler 99b/13.

başsuz: “Başsız, başı olmayan.” Rİ’de bir defa geçmiş olan kelime, baş kelimesine +sUz isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

gevdenün *başsuz* diriligi qalmaz 48a/4-5.

becidrek: “En gerekli ve önemli olan.” Rİ’de bir defa geçmiş olan kelime, baş kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır

İmānün şifatin ve niteligin bildürmek ve öğretmek ve öğrenmek dükeli işlerün *becidregidir* 103a/12-13-103b/1.

büyükrek: “Büyücek, daha büyük olan.” Rİ’de bir defa geçmiş olan kelime, büyük kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır

eşekden *büyükrek* ola atdan küçürek ola 229b/8-9.

cānavarcuq: “Hayvanlık.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, +cuK küçültme eki ile türetilmiştir. Kelime Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017, s. 430) gibi eserlerde tanıklanmıştır.

her cānlu *cānavarcuqlar* kim anlaruñ aqar qanı olmaya anlar şu içinde olsalar şuyı murdār eylemez 34a/5-6.

çalgu: “Musiki aleti, enstrüman.” Tarihî metinlerde yoğun olarak görülen söz varlığından biridir. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin 2016, s. 643), Mecmû’atü’n-nezâ’ir (Canpolat, 1995, s. 283), Kısas-ı Enbiya (Yılmaz vd., 2013, s. 698) gibi eserlerde belgelenen kelime, eserde dokuz defa geçmiştir.

çalgu hārām ve hem bid’atdür 24b/11-12.

çalgu çaldur-: “Çalgı çaldırmak, müzik aletini kullanmak.” Rİ’de bu şekliyle bir defa geçer. Çalgı kelimesi ile yapılmış bir kökteş fiildir.

çalgu çaldurmak kebāyir yazuqlardandur 24b/3-4.

çalgu çaldurul-: “Çalgi çaldırılmak, müzik aletini kullandırmak.” Rİ’de bu şekliyle bir defa geçer. Çalgi kelimesi ile yapılmış bir kökteş fiildir.

ve dahı bilgil bid’atlerden birisi *çalgu çaldurulmağdur* 24b/1.

çatuk: “Uçlarından birbirine bitişmiş, çatılmış.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, çatuk kelimesinin fonetik değişkesidir.

çatuk kaşlu yavlağ heybetlü uzunluğı biş yüz yıllık yol-ıdı 250b/5-6.

elin çiftlen-: “Kendi kendini tahrik yoluyla cinsî haz sağlama, istimna, onanizm.” Eserde günahların sıralandığı bir bölümde yer alan bu kullanım, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla, istimna karşılığında kullanılmıştır. Taranan eserlerde bu şekilde bir kullanıma rastlanmamıştır.

otuz dördüncü ribâ yimek ve otuz beşinci *elin çiftlenmek* 12a/5-6.

da: “De, da bağlacı.” Bağlaç olarak Gülistan Tercümesi (Özkan, 1993, s. 284), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984: 578), Dede Korkut (Ergin, 2018, s. 78), Nuru’l-İslam (Güven, 2023, s. 252) gibi tarihî metinlerde yer yer kullanılan “da” bağlacı, Rİ’de de iki yerde tanıklanmıştır.

zekâtun çıkar diseler o *da* çıkarmazın ve ödemezsin dise 100b/2.

degirmi: “Yuvarlak.” Rİ’de bir defa geçen sözcük tarihi metinlerde tanıklanmıştır. Kelime, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 498), Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’ş-şerife (Mazıoğlu, 1974, s. 51) gibi Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde yer alır.

Muhammed orta boylu-y-dı *degirmi* başlu-y-ıdı 154b/2-3.

dileyici: “Dileyen, isteyen, talep eden.” Rİ’de iki yerde geçen kelime, dile- fiiline gelen fiilden isim yapma eki olan -IcI ile türetilmiş bir sözcüktür.

ol pâdişâhdan nesne *dileyiciler* anuñ dergâhından maħrûm olmasun deyu 86a/2-3.

dimeklik: “Söyleme, dile getirme, ifade etme.” {-mAkIık} eki, {-mAk} mastar ekiyle {-Iık} isim yapma ekinin birleşmesiyle meydana gelmiş bir ektir. Fiillerin hareketinin sonucu bildiren soyut anlamlı isimler yapar (Akar, 2018, s. 134-135; Eraslan, 2004). Rİ’de bir defa geçen kelime, tarihî metinlerden Menâkıbü’l-Kudsiyye (Tulum, 2000, s. 333) gibi bazı eserlerde de kullanılmıştır.

ve dahı el-ħamdü’lillâhi *dimekligün* on adı vardur 186a/6-7.

dinil-: “Denilmek, söylenmek, söylenilmek.” Rİ’de üç defa geçen sözcük, dinil- fiilinin fonetik değişkesidir. Kelime Karahanlı Türkçesi dönemine ait bazı eserlerde (Ünlü, 2012, s. 196) yer almaktadır.

ol nesne saña *dinildi* bugünkü gün senün şevâbün yokdur 16a/11.

dir: “Canlı, yaşayan.” TS’de dir kelimesi “geçimlik, yetecek kadar” şeklinde kayıtlıdır.¹⁰ Buna karşın kelimenin Rİ’de “canlı, yaşayan” şeklinde anlamlandırılabilir ayrı bir biçimi yer almaktadır.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz & Demir, 2009.

Kelimenin RÎ'deki anlamı ile aynı anlamdaki kullanımı İslamî'nin Mesnevîsi'nde yer almaktadır (Yüksel vd., 1996, s. 285).

kâfirler 'âdeti şöyle idi kim er oğlanları toğıcağ bislerler-idi ve kız toğıcağ *dir-ile* göme qorlar-ıdı 9b/11-12.

dışilü: Dişisi erkeği bir arada" anlamına gelen dişili erkekli veya erkekli dişili söyleyişlerinde geçer. RÎ'de de benzer şekilde erkekli dişili biçimiyle kullanılmıştır. Tarihî metinlere bakıldığı zaman satır altı Kuran tercümesinin TIEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 199) tespit edilmiştir.

tâ ki biñ oğlan ikiz toğmayınca irkeklü ve *dışilü* 223b/4-5.

dürtül-: "Sürülmek". RÎ'de bir kez kullanılan sözcük, tarihî metinlerde genel olarak dürtül- (Yılmaz vd., 2013, s. 760) varyantı ile görülür.

ağ incüden yaradılmış çapısına kara *dürtülüp* durur 199a/5.

düşmenrak: "Hiç sevmeyen en kötü hasım, düşman görülen." RÎ'de bir defa geçen kelime düşman kelimesi ile +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır. Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 518) gibi eserlerde sözcük kullanım alanına çıkmıştır.

âdemlerüñ Hağ Te'âlâ katındaki çatı *düşmenrağı* ve kıyâmet gününde 'azâbrağı gütdüklü gütdüğüne zılm ider didi 76b/9-11.

dütsi: "Tütsü". Sözcük RÎ'de bir defa geçmektedir.

'ağğardan hoş çoçulu otlar aldı aña *dütsi* virdi 163b/4-5.

edeple-: "Eğitmek, terbiye etmek." Kelime RÎ'de bir yerde geçmektedir. Edep kelimesine en işlek isimden fiil yapma eklerinden biri olan +IA eki getirilerek yapılmıştır.

müslmânlarâ maşlağat olmaz-ısa müfside olursa müslmânlaruñ begi ol emân viren kişiyi sekide *edepleye* 134b/8-9.

emzükliü: "Sütten kesilmemiş emecek çocuğu olan kadın." RÎ'de bir yerde geçen sözcük, tarihî metinlerde de yer yer kullanılmıştır. Tarihî metinlerden Kitâbu'l-Müntehab fı'ṭ-Ṭıḅ (Demir Öztürk, 2021, s. 120), Sıhahü'l-Acem'de (Aslan, 2015, s. 122) görülen sözcük, RÎ'deki gibi "emzükliü 'avrat" şeklinde kullanılmıştır.

yüklü 'avratlar yüklerin birağalar ve *emzükliü* 'avratlar oğlançukların yabâna atalar 225b/7-8.

eydil-: "Denilmek, söylenmek." RÎ'deki iki yerde geçen kelime, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 549), satır altı Kuran tercümesinin TIEM 40 nüshası (Ünlü, 2012, s. 252) gibi eserlerde tespit edilmiştir.

bu kelimelerden ötürü girü dil-ile *eydilecek* nesnelere vardır 108b/6-7.

fahırlan-: "Övünmek." RÎ'de üç yerde kullanılan sözcük, Kısas-ı Enbiya (Yılmaz vd., 2013, s. 784) gibi eserlerde de kullanılmıştır.

dilencilik-ile *fahırlanurlar* haram loğma yirler 130a/11.

fi'illü: "Fiilli, davranışlı." Fiil kelimesine sıfat yapma eki olan +IU ile yapılmış sözcük, Rİ'de bir yerde geçmektedir.

her kim ol *fi'illü* âdemîleri incitse eli ile döğse ol kişi mü'mindür 23a/10-11.

geçürici: "Geçiren." Rİ'de bir defa geçen sözcük, *geçir-* fiiline +IcI fiilden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır. *Geçirici* sözcüğü tarihî metinlerde (Ünlü, 2012, s. 269) "suç bağışlayıcı, affedici" anlamlarında kullanılırken Rİ'de "geçiren" anlamında kullanılmıştır.

şırâtı gençlik-ile *geçüricidir* 46a/12-13.

geydür-: "Giydirmek". Rİ'de iki defa geçen sözcük, pek çok tarihî metinde yer almıştır. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 656), Yusuf u Zeliha (Taş, 2019, s. 379), Kıssa-ı Enbiya (Yılmaz vd., 2013, s. 804), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984, s. 629) sözcüğün görüldüğü eserlerdendir.

ol zâhidün kıatına geldi egnine *geydürdi* 61a/2-3.

geyecek: "Giysi, elbise." Sözcük Rİ'de iki yerde geçmektedir. Gülistan Tercümesi (Özkan, 1993, s. 317), Manisa Kuran Tercümesi (Ünlü, 2012, s. 278) gibi eserlerde geyecek/giyecek şeklindeki fonetik değişkeleri ile belgelenmiştir.

bir müsülmâna bir *geyecek* virse ya'nî ñonatsa 124b/8.

giçrek: "Gecikmiş olarak, daha geç, tehirli." Giç "geç" kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılan sözcük, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 576), Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 656) gibi eserlerde de tanımlanmıştır.

namâza birez *giçrek* geldiği-çün ol kişinün ñanuklığın kabül eylemedi 60a/1-2.

gizlü: "Gizli, saklı." Rİ'de dokuz yerde geçen kelime, giz sözcüğüne +IU sıfat yapma eki getirilerek yapılmıştır. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 656), Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017: 496), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984, s. 634), Ahmedi Dai Divan'ı (Özmen, 2017, s. 521) gibi pek çok eserde kullanılmıştır.

ol senün *gizlü* 'amelün diye buyura 167b/11.

gölcek: "Küçük göl, gölek." Rİ'de bir defa geçen sözcük, göl kelimesine +cAk küçültme eki gerilerek yapılmıştır.

ol *gölceken* âbdest almak ve gusl eylemek revâ degüldür 34a/1.

ğuşşalandur-: "Üzmek, üzüntüye sokmak." Rİ'de bir defa geçen sözcük, Arapça gussa kelimesine Türkçe yapım ekleri getirilerek oluşturulmuştur.

atası eydür yâ 'Alî yâ oğlum sen sevindürdün-idi benüm evüme gelmek-ile girü *ğuşşalandurduñ* benüm ta'amum yimemek-ile 152b/3-4.

gülüştür- “Alay ettirmek, istihza ettirmek.” Sözcük Rİ’de bir defa geçmektedir.

elli üçüncü âdemîlere maşaralık idüp *gülüştürmek* 12b/11-12.

harîşlik/harîşluk: “Tamahkarlık, açgözlülük.” Sözcükler Rİ’de birer defa yer alır. +lUk isimden isim yapma eki ile geliştirilmiş olan sözcüklerdeki yapım eki hem düz hem de yuvarlak biçimde kullanım alanına çıkmıştır.

yavuz endîşe *harîşlik* hoşnûdlik kaçımak gönül dilegin sürmek 122b/7.

key *harîşluğuyla* kavumları yöresine dirildiler 182b/2

hasretluk: “Özlem çekme.” Rİ’de bir defa yer alan sözcük, hasret kelimesine +lUk isimden isim yapma eki ile getirilerek yapılmıştır.

Hak Te‘âlâ seni yaradaldan berü böyle *hasretlug-ıla* ağladuğun görmedük didiler 182b/4-5.

helârak: “En helal.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Hekimoğlu Kuran Tercümesinde (Ünlü, 2012, s. 311) de belgelenmiştir.

kesbün yegregi ve *helârağı* gâzilikdan gelen kâfir mâlıdır 127b/8-9.

her ne kim: “Hangi, hangi şey ki, her ne varsa.” Rİ’de üç defa geçen sözcük, satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 312) kullanılmıştır.

her ne kim var-ısa yirde gökde dükelişi öleler 225b/11-12.

hoşnûdlaş- “Birbirini memnun etmek, uyuşmak, uzlaşmak.” Rİ’de üç defa geçen sözcük, satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 312) da yer alır.

zulüm eylemiş olsa bugünkü gün *hoşnûdlaşsun* 74a/5-6.

içür- “İçmesini sağlamak veya içmeye mecbur etmek.” Rİ’de iki yerde geçen sözcük, tarihî metinlerde oldukça yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Dîvânü Lugâtî’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 661), Kutadgu Bilig (Taş, 2009: 232), Nehcü’l-Ferâdîs (Eckmann, 2014, s.182), Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 662), Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017, s. 527) gibi pek çok eserde varlığı belgelenmiştir.

ferişteler bunlara kaynar kırşun *içüreler* 253a/5.

ipçügez: “Küçük ip, ip parçası.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, ip kelimesine +cUgAz küçültme eki getirilerek yapılmıştır.

eydür sizlerden birünüz bir *ipçügez* alsa 129b/13.

irişdür- “Erişmesini sağlamak, kavuşturmak, eriştirmek.” Rİ’de dört defa geçen sözcük, tarihî metinlerde yaygın olarak kullanılmıştır. İrşâdü’l-Mülûk (Toparlı, 2017, s. 338), Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 664), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984, s. 688) gibi pek çok eserde kelime kullanım alanına çıkmıştır.

Hâk Te'âlâ *irşdüre* ol kişiyi şehîdler menzilesine 139b/11-12.

irkeklü: “Dişisi erkeği bir arada” anlamına gelen dişili erkekli veya erkekli dişili söyleyişlerinde geçer.” Rİ’de de benzer şekilde erkekli dişili biçimiyle kullanılmıştır.

tâ ki biñ oğlan ikiz toğmayınca *irkeklü* ve dişilü 223b/4-5.

islü: “Sahip.” Rİ’de bir defa yer alan sözcük, tarihî metinlerden satır altı Kuran tercümesinin TIEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 363) tespit edilmiştir.

kıyâmet gününde dükeli hağlar *islü* issine ödene 75a/4-5.

işbu resme: “Bu şekilde, böylece.” Sözcük Rİ’de iki defa geçer.

kañğı kişi kim beg ya kâzî olsa işbu resme hüküm eylemek gerek 80a/3-4.

işlü: “İş sahibi, işi olan.” Rİ’de iki defa geçen sözcük, Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017, s. 539), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984, s. 691) gibi eserlerde yer almaktadır.

ve âdemîler *işlü* işinde olup gâfil yürürken 225a/4-5.

itçügez/itçügüz: “Köpek, küçük köpek.” Rİ’de itçügez biçimi dokuz defa, itçügüz biçimi ise bir defa geçmiştir. Sözcük it kelimesine +cUgAz küçültme eki getirilerek yapılmıştır. İtçügez biçimi ile tarihî metinlerden Mantıku’t-tayr’da yer almaktadır (Yavuz, 2007, s. 446).

Hâk Te'âlâ esirgedi ol *itçügeze* dil virdi 61b/1-2.

ol *itçügüz* anları gördi 62a/3.

kaķımaķlık: Öfkelenme, kızma, kızgınlık. Rİ’de iki yerde kullanılan sözcük, Mukaddime (Üstünova, 2003, s. 465) gibi eserlerde yer almaktadır.

bir rivâyetde oda girün diyü buyur[d]uğı *kaķımaķlıķdan* degül idi 78b/6-7.

ķandur-: “Doya doya içirip susuzluğunu gidermek.” Rİ’de bir yerde kullanılan sözcük, tarihî metinlerde yaygın olarak kullanım alanına sahiptir. Dîvânü Lugâtî’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 682), Nehcü'l- Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 199) gibi eserlerde tanımlanmıştır.

şuşalığın rahmân Tanrı *ķandura* didi 156b/1.

ķapucı/ķapucu: “Kapıcı, bekçi.” Rİ’de *ķapucı* şekliyle altı defa, *ķapucu* şekliyle bir defa kullanılmıştır. Kapı kelimesine en işlek isimden isim yapma eklerinden biri olan +cI eki getirilerek yapılmıştır. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 668), Kısas-ı Enbiya (Yılmaz vd., 2013, s. 913) gibi çeşitli eserlerde varlığı belgelenmiştir.

andan Őamulıķlar biñ kez Şamu *ķapucılarına* yalvaralar 256a/11

üçüncü ķapu adı HıŐame'dür *ķapucusı* adı SünŐâ'il'dür 251a/10-11.

kaşlu: “Gözün üzerindeki siyah ve kalın kemerli kıllar.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, kaş kelimesine +IU isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

yüzlü çatuk *kaşlu* yavlağ heybetlü 250b/5.

kazdur-/kıztur-: “Kazdırmak.” Sözcüklerin her iki varyantı da RÎ’de birer defa geçmiştir. Tarihî metinlerde genellikle *kazdur-* biçiminde (Toparlı vd., 2014, s. 135) geçen sözcük, metinde *kıztur-* biçimiyle tonsuz olarak farklı bir kullanım sergilemiştir.

handağ *kazduruğumuz* gün kâfirler bizi orta namâzdan yığdı 47b/11-12.

Medîne şehrine *kıztururken* ikindü namâzın te’hîr eyledi 47b/8-9.

kefinle-: “Ölüyü kefene sarmak, tekfin etmek.” RÎ’de bir defa geçmiştir. Kefen kelimesine -IA isimden fiil yapma eki getirilerek yapılmıştır.

ağa iltifât itmediler yuyup *kefinleyüp* sinleye komadılar 192b/9-10.

kesük: “Kesik, kesilmiş.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018: 670), Nehcü’l-Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 222), Kısasü’l-Enbiya (Ata, 1997, s. 330) gibi eserlerde yaygın olarak kullanılmıştır.

sağ eli *kesük* kâfir ve çatı bunamış kocayı öldürmeyeler 134a/1-2.

kıl yar-: “Bir işin inceliklerini bilerek çok titiz davranmak, çok dikkatle en küçük ayrıntılarına kadar titizce incelemek.” Deyim olarak kullanılan yapı Eski Anadolu Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Osmanlı Türkçesi dönemi eserlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Deyim ile ilgili bir çalışma yapmış olan Sezer Özyaşamış Şakar, deyim pek çok varyantını tespit etmiştir (2013, s. 207-218).

‘âlim rabbânileri her bir kişi ‘ilim içinde *kıl yararları* 164a/13.

kışacuk: “Çok kısa, kısacık.” RÎ’de iki defa geçen sözcük, kısa kelimesine +cUk küçültme eki getirilerek yapılmıştır.

eger bir *kışacuk* boylu kişi görse 96b/9-10.

kışarak: “Daha kısa.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, kısa kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır.

bunlaruğ ‘ömürlerin dükeli ümmetler ‘ömrinden *kışarak* eyledüm 63b/5-6.

kızgın: “Çok sıcak, kızmış veya kızdırılmış, ateş gibi.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 673), Dede Korkut (Ergin, 2018, s. 185) gibi eserlerde tanıklanmıştır.

eger olmadıysa biğ yıl od *kızgınında* ola 239a/6-7.

kızmış: “Kızgın, kızarmış.” Sözcük RÎ’de bir defa geçmiştir. Benzer kullanım tarihî metinlerden Süheyl ü Nevbahar’da (Dilçin, 2016, s. 673) da görülür.

Tağrı hışmından *kızmış* od durur 255b/13.

konul-/konul-: “Koymak işi yapılmak, konmak.” Sözcüklerin her biçimi de Rİ’de birer defa geçmiştir. Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 707), Marzubân-Nâme Tercümesi (Korkmaz, 2017, s. 568) gibi eserlerde sözcükler tanıklanmıştır.

Hağ Te‘âlâ anuñ kudreti elinde bir tağ gibi olup mü’minüñ terâzûsına *konula* 124b/3-4.

eli içine iki dâne incü *konuldı* 146a/8.

kopmaqlık: “Ölümden sonra dirilme.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Muinü'l-Mürid (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 234) gibi tarihî metinlerde de kullanım alanına çıkmıştır.

halâyık mezârdan *kopmaqlık* şıfatını bildürür 231b/4-5.

kulağuzluk: “Kılavuz olma durumu, rehberlik.” Sözcük Rİ’de bir defa geçmiştir.

ayruğ kişilere nite *kulağuzluk* idibile 164b/10.

kulcağaz: “Kulcuk.” Rİ’de bir defa geçmiştir. Kul kelimesine +cUgAz küçültme ekinin fonetik değışkesi getirerek yapılmıştır.

ve her kim peygâamberüñ kûluna *kulcağaz* dise kâfir olur 97a/12-13.

kurtulmaqlık: “Sıkıntılı ve müşkül durumdan sıyrılmak, çıkmak.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Yunus Emre Divan’ı (Tatçı, 2021, s. 171), satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshası (Ünlü, 2012, s. 473) gibi eserlerde kullanılmıştır.

her nesnenüñ kim işlemesinden *kurtulmaqlık* olmaya 69a/9-10.

kuşcuğaz: “Küçük kuş.” Rİ’de üç defa geçmiştir. Kuş kelimesine +cUgAz küçültme eki getirerek yapılmıştır.

şonra ol *kuşcuğaz* başladı bu hardâl dânelerin yimege 88a/5.

lâyıgrağ: “Daha layık, daha çok müstehak.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, layık kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır. Satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshası (Ünlü, 2012, s. 491) gibi eserlerde kullanılmıştır.

bu nesne *lâyıgrağdur* hüküm eylemege didi 79b/13.

men: “Teklik birinci kişi zamiri, ben.” Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde teklik birinci şahıs zamiri olarak “ben” kullanılır. Buna karşın bazı eserlerde sınırlı sayıda olsa da “men” biçimi görülmüştür (Özmen, 2017, s. 303). Rİ’de de benzer biçimde teklik birinci şahıs zamiri “ben” şeklinde kullanılırken üç yerde “men” şeklinde yer almıştır.

andan ‘azîz *men* Tanğrı Tebâreke ve Te‘âlâ buluda buyura 228a/8-9.

negü: “Ne, ne gibi.” Rİ’de bir defa geçmiştir. Eski Uygur Türkçesi eserlerinde (Caferoğlu, 2011, s. 135), Dîvânü Lugâti’t-Türk’te (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 768), Atabetü'l-Hakayık’ta (Arat, 2006, s. XLVI) sözcük yaygın olarak kullanılmıştır.

yâ Muhammed ya *negü* kayğusındasın diye 230b/4.

ne resme: “Nasıl, ne şekilde.” Kelime RÎ’de iki defa geçmiştir.

ben ve şahâbelerüm *ne resme* dirildükse anlar dahı anı işleyeler 21a/3.

ol resme: “O şekilde, öylece.” RÎ’de bir defa geçmiştir.

âbdestsüz kişi ne resme teyemmüm alursa ve cünüb kişi dahı *ol resme* almak gerek 38a/2-3.

orta namâz: “İkinci namazı.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshası, Hekimoğlu Kuran Tercümesi (Ünlü, 2012, s. 491) gibi eserlerde yer almaktadır.

handağ kırdurduğumuz gün kâfirler bizi *orta namâzdan* yıgıdı 47b/11-12.

öğrenici: “Öğrenen.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, *öğren-* fiiline -Ici fiilden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

nesne şorucu ve *öğrenici* olğıl 32a/2.

öldürmeklik: “Öldürme, canına kastetme.” RÎ’de bir defa geçen sözcük, Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 799), Menâkıb-ı Murtazaviyye (Yıldırım, 2013, s. 227) gibi eserlerde kullanılmıştır.

kâfiri nâ-hağ yire *öldürmeklige* kanı helâldür didi 82a/5-6.

öldürüş-: “Savaşmak, birbirini öldürmek.” Sözcük RÎ’de iki yerde kullanılmıştır. Savaş bildiren kelimelerden (Turan, 2018, s. 173) olan sözcük, tarihi metinlerden Mukaddimetü’l- Edeb (Yüce, 2014, s. 166) gibi eserlerde kullanılmıştır. Ayrıca sözcüğün *öltürüş-* varyantı da çeşitli metinlerde görülür (Kocasavaş, 2000, s. 79).

müslmân-ıla şavaşmak ve *öldürüşmek* bayık küfürdür didi 91a/2-3.

peşi: “Arka.” Sözcük RÎ’de bir defa geçer.

her bir pâresine bir don dirler meşelâ yeñdür ve *peşidür* 34b/6-7.

sağlayıcı/şaklayıcı: “Koruyucu.” Sözcükler RÎ’de üç defa geçmiştir. Benzer kullanımlara Kıpçak Türkçesi eserlerinde (Toparlı vd. 2014, s. 224) de rastlanır.

ve dahı begler güdicilerdür ve *sağlayıcılardur* 76a/11.

her bir kul efendisünüş mālını ve davarını güdücüdür ve *şaklayıcıdur* 76b/3-4.

şatdur-: “Satmaya mecbur etmek, satmak zorunda bırakmak.” RÎ’de bir defa tanımlanan sözcük, tarihi metinlerde de görülmüştür. Kıssa-ı Yusuf (Karahana, 1984, s. 817), Kısasü’l-Enbiya (Ata, 1997, s. 539) gibi eserler sözcüğün kullanıldığı eserlerdendir.

bir tül ‘avratuñ nesi var-ısa *şatdurup* oduna virdiler 213a/4-5.

sensüz: “Sen olmaksızın.” Sözcük Rİ’de iki defa geçmektedir. Sen kelimesine +sUZ isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır. Kelime Yunus Emre Divan’ı (Boz, 2021, b. 112) gibi çeşitli eserlerde kullanım alanına çıkmıştır.

Tanrı başa uçmak virürse *sensüz* gerekmez 106a/6-7.

serçecük: “Serçe, serçe kuşu.” Rİ’de iki defa geçen sözcük, serçe kelimesine +cUk küçültme eki getirilerek yapılmıştır.

bir oğlancuk bir *serçecügi* tutmuş oynardı 203a/8.

sevdür-: “Sevdirmek, sevmesini sağlamak”. Rİ’de iki defa yer alan sözcük, tarihî metinlerde yoğun olarak kullanılmıştır. Atabetü'l-Hakayık (Arat, 2006, s. LVI), Kısasü'l-Enbiya (Ata, 1997, s. 553), İrşâdü'l-Mülûk (Toparlı, 2017, s. 441) gibi eserler sözcüğün yer aldığı eserlerdir.

İâ‘ati ve ‘ibâdeti ol kula *sevdürürven* 87a/6-7.

sevgülü: “Değerli, kıymetli, makbul.” Tarihî metinlerde olduğu gibi Rİ’de de sözcük geniş bir kullanım alanına sahiptir. Rİ’de toplam on bir defa geçmektedir. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 686), Kıssa-ı Yusuf (Karahan, 1984, s. 823), Mecmû‘atü’n-nezâ‘ir (Canpolat, 1995, s. 339) gibi pek çok eserde sözcük kullanım alanına çıkmıştır.

yâ Resûlullâh dahı kânğı ‘amel *sevgülüdür* Hâk Te‘âlâ huzûrında didüm 42a/9-10.

sevgülürek: “Daha çok sevilen, daha sevgili, daha aziz.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Behçetü'l-Hadâik (Canpolat, 2018, s. 599), satır altı Kuran tercümesinin TİEM 40 nüshası (Ünlü, 2012, s. 491) gibi eserlerde kullanılmıştır.

biregü ‘avratına eyitse başa *sevgülüresin* Tanrı’dan kâfir olur 96a/9-10.

sevindür-: “Sevinmesine yol açmak, sevinmesini sağlamak.” Sözcük Rİ’de bir defa geçer. Tarihî metinlerde yaygın olarak kullanılır. Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 2016, s. 686), Dede Korkut (Ergin, 2018, s. 266) gibi pek çok eserde sözcük tanıklanmıştır.

sen *sevindürdün-idi* benüm evüme gelmek-ile 152b/3-4.

şıfatlandır-: “Bir sıfat veya ünvan vermek.” Sözcük Rİ’de bir defa geçmektedir.

her kim Hâk Te‘âlâ’yı bir şıfat-ıla *şıfatlandursa* aña lâyıķ degül şıfat-ıla kâfir olur 92b/5-6.

şorisiz: “Sorgusuz, sualsiz.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, soru kelimesine +sUZ isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

şorisiz ve hisâbsuz ol kişi uçmağa gire 174b/9-10.

söğüş-: “Karşılıklı küfürleşmek”. Sözcük Rİ’de bir defa geçer. Dîvânu Lugâti’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 832), İrşâdü'l-Mülûk (Toparlı, 2017, s. 444) gibi eserlerde yaygın olarak kullanılır.

iki kişi birbiriyle *söğüşse* ikisininü dahı günâhı evvel sögen boynınadır 91a/4-5.

söyleyici: “Söyleyen.” Sözcük Rİ’de bir defa geçen sözcük, söylemek fiiline +IcI isimden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır.

toğrı *söyleyiciler* ‘Ömer ‘alemi altında olalar 237a/5-6.

söyündürücü: “Söndüren.” Sözcük Rİ’de iki defa geçer. Tarihî metinlerde *söyündür-* fiili yaygın olarak kullanılır (TS V, 2009, s. 3544). Bunun yanında fiilden isim yapma eki almış biçimi olan *söyündürücü* yapısı ise Tercüme-i Kâmilü’s-Sinâ’a (Böler, 2014, s. 303) gibi bazı eserlerde tespit edilmiştir.

ol fâsid i’tikâd imânuñ nürin *söyündürücüdür* 119a/6-7.

şulık/şuluğ: “Su olma durumu, su.” Rİ’de *şulık* biçimi bir defa, *şuluğ* biçimi ise dört defa geçmiştir. Sözcükler su kelimesine işlek olan isimden isim yapma eklerinden +IUk eki getirilerek yapılmıştır.

ol şunuñ rengini döndürür ve şarardur ammâ *şulıktan* çıkmaz 33a/45.

kaatsalar ol dahı şuyuñ lezzetin taḥîr ider ammâ *şuluğdan* çıkarmaz 33a/11-12.

süñüş-: “Mızraklaşmak.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Orhun Yazıtları (Tekin, 2010, s. 168), Altun Yaruk (Kaya, 1994, s. 672), Dîvânu Lugâti’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 840) gibi pek çok eserde yaygın olarak yer alır.

Süleymân bin Murâd eydür iki kişi birbiriyle *süñüşdi* 112b/13.

sürül-: “Kovulmak, uzaklaştırılmak”. Sözcük Rİ’de bir defa geçer. Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018: 842), Kısasü’l-Enbiya (Ata, 1997, s. 578), Mukaddimetü’l- Edeb (Yüce, 2014, s. 180) gibi pek çok eserde sözcük kullanım alanına çıkmıştır.

ol *sürülmüş* iblîsden ve dahı dîvlerden 181b/2-3.

tamāmrağ: “Tastamam.” Rİ’de üç defa geçen sözcük, satır altı Kuran tercümesinin TIEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 697) *tamāmrağ* şeklinde ünlü türemesi gerçekleşmiş biçimiyle yer alır.

İslâm dîni dükeli dînlerüñ yigregidür ve *tamāmrağdır* 22a/1-2.

tatdur-: “Duyurmak, hissettirmek.” Sözcük Rİ’de iki defa geçmektedir. Farklı fonetik değişkelerle satır altı Kuran tercümesinin TIEM 40 nüshasında (Ünlü, 2012, s. 697) da yer alır.

kaçan bu dâneleri yiseñ düketseñ saña ölüm dadın *tatdururvan* didüm 88a/3-4.

temürçi: “Demirci.” Rİ’de bir defa kullanılan sözcük, Dîvânu Lugâti’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015: 840), Kutadgu Bilig (Taş, 2009, s. 238), Nehcü’l-Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 420) gibi pek çok eserde belgelenmiştir.

bir *temürçi* gördüm demüri kızdurup eliyle dögerdi 209a/2-3.

ters: “Dışkı.” Sözcük Rİ’de üç defa geçer. Tarihî metinlerden Nehcü’l-Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 422), Mukaddimetü’l- Edeb (Yüce, 2014, s. 186) gibi eserlerde kelimenin varlığına rastlanmıştır.

dağı gögercin *tersi* kıuyuya düşse şuyı murdâr eylemez 36a/7-8.

tokuş: “Çarpışmak, müsademe etmek.” Rİ’de bir defa tanıklanan sözcük, Dîvânu Lugâti’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 889), Mukaddimetü’l- Edeb (Yüce, 2014, s. 186), Kıyasü’l-Enbiya (Ata, 1997, s. 639) gibi pek çok eserde yaygın olarak kullanılmıştır.

Kûfe kapusunda *tokuş* kılalar deccâl birle 221a/2.

turaqlan-: “Yurt edinmek, mekân tutmak”. Sözcük Rİ’de bir defa geçmiştir. Tarihî metinlerden Ahterî-i Kebîr’de (Sır Dünder, 2014, s. 145) benzer bir kullanıma rast gelinmiştir.

şeytân gönülde *turaqlansa* andan girü kendüye muî’ eyler 123a/7-8.

uçmaqlık/uçmaqluk: “Cennetlik.” Sözcüğün her iki fonetik biçimi Rİ’de beş defa geçmiştir. Sözcüğün her iki fonetik değişkesi tarihî metinlerden Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 871), Nehcü’l-Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 445), Yusuf u Zeliha (Taş, 2019, s. 407) gibi eserlerde belgelenmiştir.

ol gündür kim *uçmaqlıklar* tamulıklar saçılısardur 230a/9-10.

Hak Te’âlâ eydür yâ Âdem sağ elüne çıkanlar kim aq-ıdı anlar *uçmaqlukdur* 176b/1-2.

uçmaqlu: “Cennette bulunan”. Rİ’de bir defa geçen sözcük, tarihî metinlerden Ahvâl-i Kıyamet’te (Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid 139, 19b-20b) yer alır.

eydeler İy *uçmaqlular* bize bir içim şu virüj diyeler 256b/6-7.

uşda: “Şimdi, işte.” Rİ’de iki defa geçen sözcük, tarihî metinlerde oldukça yaygın kullanılmıştır. Kısası Yusuf (Karahan, 1984, s. 866), Mecmû’atü’n-nezâ’ir (Canpolat, 1995, s. 352), Ferah-nâme (Şahin, 1993)¹¹ gibi eserlerde kullanılmıştır.

‘avrat eydür beni kıgırdıñ *uşda* geldüm 210b/3.

yazuqluk: “Günah”. Rİ’de bir defa geçen sözcük, tarihî metinlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Kelime Nehcü’l-Ferâdis (Eckmann, 2014, s. 477), Mukaddimetü’l- Edeb (Yüce, 2014, s. 206) gibi eserler görülür.

ol bedbahtlar kim dünyede *yazuqluk* kıldılarsa bitisi içinde ola 244a/7-8.

yazul-: “Kader olarak tayin edilmek.” Rİ’de iki defa geçen sözcük, *yazul-* fiilinin yuvarlaklaşmış biçimidir.

ma’nisi budur kim bayık namâz farz oldı mü’minler üzerine *yazuldı* 32b/4-5.

vidür-: “Yedirmek, karnını doyurmak.” Kelime Rİ’de iki defa geçmiştir. Kitâb-ı Gunya (Akkuş, 2018, s. 919), Mecmû’atü’n-nezâ’ir (Canpolat, 1995, s. 358) gibi çeşitli eserlerde kelimenin yer aldığı görülür.

her kim hamr içene bir loqma ta’am *vidürse* 71a/10.

yilet-: “İletmek, götürmek, ulaştırmak.” Rİ’de bir defa geçen sözcükte “y” sesi türemiştir.

¹¹ Tez çalışmasında sayfa numarası verilmemiştir.

evinde mâlı ola ammâ kendüsi *yiled*e ol kim çatında mâlı olmaya 137b/2-3.

yumluş-: “Dalmak, içine girmek”. Rİ’de bir defa tanıklanmıştır. Dîvânu Lugâti’t-Türk’te (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 988) *yumluş-* “(gözler vb..) yumuluşmak” anlamı ile kayıtlı olan sözcük, Rİ’de farklı anlamda kullanılmıştır.

şamu odından beri çekerin siz yeñilmezsiniz siz ol şamu odına *yumluşursuz* 22a/11-12.

yumurla-: “Toplanmak.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, Dîvânu Lugâti’t-Türk (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 988) yanında Kıpçak Türkçesi eserlerinde (Toparlı vd., 2014, s. 330) de görülür.

zebâniler üşeler yapışalar şop gibi *yumurlayalar* 167b/1-2.

yüksekrek: “Daha yüksek.” Rİ’de bir defa geçen sözcük, yüksek kelimesine +rAk karşılaştırma eki getirilerek yapılmıştır. Karahanlı Türkçesi Kuran Tercümelerinden TİEM-73’te (Ünlü, 2018, s. 350) sözcüğün benzer kullanımına rastlanmıştır.

sizün yirünşüzden bunlaruñ yirlerin *yüksekrek* kılıram 63a/8-9.

Tarama Sözlüğü’nde Olup Anlam ve(ya) Şekil Açısından Farklılık Gösteren Söz Varlığı

acıt-: “Ağrı, sızı duyulmasına sebep olmak.” Sözcük TS’de *acıt-* “incitmek” (TS I, 2009, s. 7) şeklinde kayıtlıdır. İncit- fiili Rİ’de TS’deki anlamından farklı bir anlamda kullanılmıştır.

bu benüm nâ-ħak yirde etüm *acıtdı-y-ıdı* 74b/11.

ayacuk: “Ayakçağız”. TS’de *ayacık* “ayakçağız” (TS I, 2009, s. 289) şekliyle yer alır. TS’deki anlamı ile aynı olan sözcüğün Rİ’de ünlüsü yuvarlak olarak kullanılmıştır.

urdılar *ayacukların* şıdılar 61a/10.

azrak: “Daha az, azca.” TS’de *azrak* (*azrek*) “daha az, azca” (TS I, 2009, s. 354) şeklinde iki farklı fonetik değişkesi ile kayıtlıdır. Anlam olarak TS ile aynı olan sözcük, Rİ’de *azıraç* şeklinde ünlü türemesi gerçekleşmiş biçimiyle kullanılmıştır.

ol şuya birez *azıraç* sirke şatsalar ol dañı şuyun lezzetin tañır ider 33a/10-11.

beyne: “Beyin.” Sözcük TS’de *beyni* “beyin” (TS I, 2009, s. 528) şeklinde yer alır. TS’deki anlamı ile aynı olan sözcüğün Rİ’deki biçimi *beyne* şeklindedir.

münâfıklarun *beynesi* günün ıssısından çokraya 233b/4.

birlik: “Bir olma hali, vahdaniyet.” TS’de *birlik* “bir olma hali, vahdaniyet, ahadiyet” (TS I, 2009: 603) şeklinde kayıtlıdır. TS ile benzer anlamda kullanılmış olan sözcük, Rİ’de *birlik* biçimiyle yuvarlak olarak yer alır.

eyitdi İy arı Çalab’um tevbe eyledüm saña ve senün *birliğüge* 89a/2-3.

bitü: “Amel defteri.” TS’de *biti* (*bitik*) “defter-i a’mâl” (TS I, 2009, s. 615) şeklinde kayıtlıdır. Rİ’de sözcük TS’deki 2. anlamı ile kullanılmıştır, ancak TS’de *biti* şeklinde yer alırken Rİ’de *bitü* biçiminde yuvarlak kullanılmıştır.

İy Bâri Hüdâyâ bu benüm *bitüm* degül diyeler 248a/10.

bölik: “Bölük, kısım.” TS’de *bölük* (*belik*) “parça, kısım” (TS I, 2009, s. 655) şeklinde yer alır. Rİ’deki kullanım TS’deki anlam ile benzerlik gösterir. Buna karşın sözcük TS’de *bölük* şeklinde uyuma girmiş olarak kullanılırken, Rİ’de *bölik* biçiminde uyum dışında kullanılmıştır.

bir *bölugin* miskînler vire bir *böligin* İbn-i Sebîl’e vire 137b/1-2.

buş-: “Sinmek, saklanmak.” Bu kelime TS’de *pus-* “sinmek, saklanmak, siper içine girip gizlenmek” (TS V, 2009, s. 3204) şeklinde yer alır. TS’deki anlam ile benzer olan sözcük, Rİ’de *bus-* biçiminde kullanılmıştır.

deccälün âdemleri bunda *buşup* tırur diyeler 222a/8-9.

çevren-: “Etrafını dolaşmak.” Sözcük TS’de *çevrin-* (*çevrün-*) “etrafını dolaşmak” (TS II, 2009, s. 880) şeklinde yer alır. Rİ’deki anlam TS’deki anlam ile benzerlik gösterir. Anlam olarak benzerlik göstermesine karşın sözcük, Rİ’de *çevren-* şeklinde kullanılmıştır.

kaçan hêlâl bulsam hîç yöresine *çevrenmez*in dise kâfir olmaz 101a/4-5.

çiflen-: “Cinsel ilişkide bulunmak, cinsel birliktelik yaşamak.” TS’de de *çiftlen-* “evlenmek, eş olarak almak” (TS II, 2009, s. 911) şeklinde yer almaktadır. Sözcük hem anlam açısından hem de şekil açısından TS’den farklı bir kullanıma sahiptir. Rİ’de sözcük *çiflen-* biçimiyle “cinsel ilişkide bulunmak, cinsel birliktelik yaşamak” şeklinde kullanılmıştır.

eyitdi ki ben hergiz ‘avratla şoşbet kılmayam ve hergiz *çiflenmeyem* 20b/13-19b/1.

danuklık: “Şahitlik, tanıklık.” Sözcük TS’de *tanıklık* (*tanuḥluḥ*, *tanukluk*) “şahitlik, şahadet” (TS V, 2009, s. 3725) şeklinde kayıtlıdır. Rİ’deki anlam ile benzer anlamda kullanılmış olan sözcük, eserde *danuklık* olarak tonlu biçimde kullanılmıştır.

ben resülullâha *danuklık* virgil kim ben Tanğrı’nuḥ peygâmberven didi 218a/1-2.

dep-: “Ayağı ile vurmak”. TS’de *dep-* “hücum etmek, saldırmak, (atı) ileri sürmek” (TS II, 2009, s. 1093) anlamıyla yer alır. Rİ’de ise sözcük, TS’de olmayan “ayağı ile vurmak” anlamı ile kullanılmıştır.

ol altun[ı] mübârek ayağıyla *depdi* 146a/2.

destürmsuz: “Destursuz, izinsiz.” TS’de *destürmsuz* “destursuz, izinsiz” (TS II, 2009, s. 1122) şeklinde Rİ ile benzer anlamda kullanılmıştır. Buna karşın sözcüğün fonetik değişkesi olan *destürmsuz* biçimi Rİ’de yer almıştır.

‘avrat kişiler eri *destürmsuz* varalar savaşalar 132a/12-13.

devecük: “Kızlar devesi de denilen çekirgeye benzer bir böcek.” Bu kelime TS’de *devecik* “kızlar devesi de denilen çekirgeye benzer bir böcek” (TS II, 2009, s. 1122) şeklinde Rİ’deki anlamı ile benzer bir anlamda kullanılmıştır. Sözcük Rİ’de *devecük* şeklinde küçültme eki yuvarlak olarak kullanılmıştır.

tamâm *devecük*şüreti gibi ola bularun burnına gire ve ferclerinden çıka 224a/6-7.

göyendür-: “Yakmak.” TS’de *göyündürmek*, (*göydürmek*) (TS III, 2009, s. 1801) “yakmak” şeklinde iki farklı biçimde kayıtlıdır. Anlam olarak TS’deki kullanıma benzer olan sözcüğün farklı bir varyantı olan *göyendür-* biçimi Rİ’de tanımlanmıştır.

ben seni od-ıla *göyendürürdüm* tırduğun yirde kül eylerdüm didi 87b/2-3.

güdücü: “Çoban.” TS’de *güdücü* “çoban” (TS III, 2009, s. 1850) şeklinde kayıtlı olan sözcük, Rİ’de de benzer anlamda kullanılmıştır. Sözcüğün fonetik değişkesi olan *güdücü* biçimi Rİ’de kullanılmıştır.

her bir kıl efendisünüş mālını ve davarını *güdücüdür* ve şaklayıcıdur 76b/3-4.

günile-: “Kıskanmak, çekememek, haset etmek.” TS’de *günile-* “kıskanmak, çekememek, haset etmek” (TS III, 2009, s. 1875) şeklinde yer alır. Anlam olarak TS’deki anlam ile benzer kullanılmış olan sözcük, Rİ’de *günile-* şekliyle kullanılmıştır.

andan şonra Belh şehrinüş dānişmendlerine *günilediler* 54b/8-9.

güvüldi: “Uğultu, hışırtı, gürültü.” Sözcük TS’de *güvüldü* “oğultu, hışırtı, gürültü” (TS III, 2009, s. 1887) biçiminde kullanılmıştır. Rİ’deki anlamıyla benzerlik gösteren sözcüğün eserde *güvüldi* biçiminde farklı bir fonetik değişkesi yer almıştır.

fi’l-hāl ol ev *güvüldi* yıkıldı yiri bağ bostān oldu 211a/11.

horluk: “Zillet.” TS’de *horluk* “zilet” (TS III, 2009, s. 1922) şeklinde kayıtlıdır. TS’deki anlam ile benzer kullanılmış olan sözcük, Rİ’de *horluk* biçiminde yapım ekinin ünlüsü dar olarak kullanılmıştır.

evvel *horluğ-ıla* ola ve ikinci açılığ-ıla ola ve üçüncü şusuzluğ-ıla 50a/11-12.

hoşrak: “İyice, daha iyi.” Bu kelime TS’de *hoşrak* “eyice, daha iyi” (TS III, 2009, s. 1926) şeklinde yer alır. Anlam olarak Rİ’deki kullanıma benzer olan sözcük, TS’de ünlü türemesi gerçekleşmiş biçimiyle kullanılmıştır.

bir kadeh içdi bu ‘ābide *hoşrak* geldi 67a/11.

irde: “Sabah, şafak sökme zamanı”. Sözcük TS’de *irte* “ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın” (TS III, 2009, s. 2095) biçiminde kayıtlıdır. TS’deki anlamlarla benzerlik gösteren sözcük, Rİ’de *irde* biçimiyle tonlu olarak kullanım alanına çıkmıştır.

Hak Sübhānehu ve Te‘ālā buyruğıyla gice-y-ile *irdeye* dek tolu ot biter 220a/8-9.

işittür-: “Dinletmek.” TS’de *işittir-* “duyurmak” (TS III, 2009, s. 2118) biçiminde kayıtlı olan sözcük Rİ’deki anlamı ile yer alır. Buna karşın sözcük Rİ’de *işittür-* biçimiyle kullanım alanına çıkmıştır.

her kişi kim kıldığı namāzı halkā *işitdürme* ya' nî âdemler beni ögsünler dese 14b/11-12.

kelecü: “Söz.” TS’de *keleci* (*geleci*) “söz, lakırtı” (TS IV, 2009, s. 2398) şeklinde iki farklı biçimde yer alan sözcük, Rİ’deki anlamı ile benzerlik gösterir. Rİ’de ise sözcüğün ünlüsü yuvarlaklaşarak *kelecü* biçiminde kullanılmıştır.

senüñ *kelecüñ* birle bildüñ kelâmuñda diye 241a/8.

kurı: “Kara, toprak, yer.” TS’de *kuru* (kuru yer) “kara, toprak, yer” (TS IV, 2009, s. 2742) şeklinde görülen sözcük, Rİ’deki anlamıyla benzer kullanılmıştır. Sözcüğün Rİ’deki biçimi *kurı* şeklinde olup TS’de yer alan *kuru* biçiminden farklı kullanılmıştır.

her birünüz bir *kurısı* vardır Hâk Te’âlâ’nuñ *kurısı* hâram eyledügi nesnelerdür 118a/10-12.

oñıl-: “Şifa bulmak, iyileşmek.” TS’de *onul-* “şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak, iltiyam bulmak” (TS V, 2009, s. 2998) şeklinde kayıtlıdır. TS’deki anlamı ile benzer kullanılmış olan sözcük, Rİ’de *oñıl-* şeklinde düz ünlü ile kullanılmıştır.

İslâm dīninünğ gedügidür ki ol gedük kıyâmete degin hergiz *oñılmaz* didi 30b/4-5.

oyuncı: “Rakkas, köçek.” TS’de *oyuncu* “rakkas, köçek” (TS V, 2009, s. 3042) şeklinde kayıtlıdır. Sözcük TS’deki anlamı ile benzer anlamda Rİ’de kullanılmıştır. Buna karşın TS’de *oyuncu* şeklinde kullanılırken Rİ’de *oyuncı* biçiminde isimden isim yapma ekinin ünlüsü düz olarak kullanılmıştır.

eyitdi kim ben *oyuncılardan* degülin oyuncılar benden degül didi 25b/1-2.

perket-: “Sağlamlaştırmak, pekitmek, tahkim etmek.” Sözcük TS’de *berkit-* “sağlamlaştırmak, pekitmek, tahkim etmek” (TS V, 2009, s. 3188) şeklinde kayıtlıdır. TS’deki anlamla benzer kullanılmış olan sözcük, Rİ’de *perket-* şeklinde “p” sesi ile yazılmıştır.

ol ‘âbidi evine getürdi ve evine girü qodı qapusın *perketdi* 66b/11-12.

puçuk: “Yarım, yarı.” TS’de buçuk “yarım, yarı” (TS I, 2009, s. 674) şeklinde yer alan sözcük, anlam olarak benzer kullanıma sahip iken imla olarak Rİ’de “p” sesi ile yazılmıştır.

bir *puçuk* qazalar ol çukur tolnca çekeler 36b/7.

seplen-/sepülen-: “Deri tabaklanmak.” TS’de *sepilen-* “deri tabaklanmak” (TS V, 2009, s. 3386) şeklinde kayıtlıdır. Anlam olarak benzer kullanıma sahip olan sözcük, Rİ’de *seplen-* ve *sepülen-* şeklinde iki farklı biçimde kullanılmıştır.

andan şonra her deri ki *seplene* ol mısmıl olur 35b/5-6.

ve dahı âdem derisi ve hıñzîr derisi ne qadar *sepülense* mısmıl olmaz 35b/8-9.

tamuluk: “Cehennemlik.” TS’de *tamuluk* “cehennemlik” (TS V, 2009, s. 3716) şeklinde yer alır. Anlam olarak Rİ’deki anlamla benzer olan sözcük, şekil olarak farklılık gösterir. TS’de *tamuluk* şeklinde kayıtlı olan sözcük, Rİ’de *tamuluk* olarak düz ünlülü kullanılmıştır.

ol gündür kim uçmağlıklar *tanuğlıklar* saçılısardur 230a/9-10.

tanuğlık: “Şahitlik, tanıklık.” Bu kelime TS’de *tanukluk* “şahitlik, tanıklık” (TS V, 2009, s. 3737) olarak kayıtlıdır. Rİ’deki anlam ile TS’deki anlam benzerlik gösterse de şekil olarak farklı imla edilmiştir. TS’de *tanukluk* şeklinde iken Rİ’de *tanuğlık* olarak isimden isim yapma eki düz kullanılmıştır.

yigirmi birinci *tanuğlık* bilüp gizlemek 11b/4

tapucu: “Tapan, ibadet eden, Tanrı diye inanan.” TS’de *tapucu* “memur, hizmetçi” (TS V, 2009, s. 3755) şeklinde kayıtlıdır. TS’de “memur, hizmetçi” anlamıyla yer alan sözcük, Rİ’de “ibadet eden, tapan” anlamıyla kullanılmıştır. Ayrıca TS’de *tapucu* biçiminde olan sözcük, Rİ’de *tapucu* şeklinde düz ünlülü olarak yer alır.

kıyâmet gününde oda *tapucular* ol tağda kaynayarlar 252a/13

tolun-: “Bedir hâline gelmek.” TS’de *tolun-* “bedir hâline gelmek” (TS V, 2009, s. 3818) şeklinde yer alır. Anlam olarak TS’deki kullanımla benzer kullanıma sahip olan sözcük, Rİ’de *tolun-* biçiminde düz ünlülü olarak kullanılmıştır.

kaçan kim yılduz *tolunsa* yolcular yoldan azarlar 31a/5-6.

ululuk: “Büyüklik, büyük olma durumu.” TS’de *ululuk* “azamet” (TS VI, 2009, s. 3955) şeklinde kayıtlı olan sözcük, anlam olarak Rİ’deki kullanıma benzerlik gösterir. Kelime TS’de *ululuk* şeklinde yer alırken Rİ’de *ululuk* biçiminde kullanılmıştır.

her bir şehriñ *ululığı* biñ dünyâ kadar-ıdı 87b/12-13.

uruş-: “Vuruşmak, çarpışmak.” TS’de *uruş-* “vuruşmak, çarpışmak, mücadele, mukatele etmek” (TS VI, 2009, s. 3982) şeklinde kayıtlıdır. Anlam olarak Rİ’deki kullanıma benzer olan sözcük, TS’de *uruş-* şeklinde yer alırken Rİ’de *uruş-* biçimde kullanılmıştır.

bir gün bir dün *uruşalar* girü gâlib gele 221a/12.

üşendür-: “Taciz etmek, rahatsız etmek.” TS’de *üşendür-* “taciz etmek, tedirgin etmek, rahatsız etmek” (TS VI, 2009, s. 4111) biçiminde yer alır. Kelime anlam olarak Rİ’deki kullanıma benzer olurken şekil olarak farklılık gösterir. TS’de *üşendür-* şeklinde iken Rİ’de *üşendür-* biçiminde yuvarlak ünlülü kullanılmıştır.

yâ Hızır bugünkü günden şöhetün benden kesgil ayruğ beni *üşendürmegil* 205b/2-3.

viribilin-: “Gönderilmek.” TS’de *veribinil-* (*viribinil-*) “gönderilmek” (TS VI, 2009, s. 4172) şeklinde yer alır. Rİ’de benzer anlamda kullanılmış olan sözcük, *viribilin-* şeklinde fiilden fiil yapma ekleri yer değiştirmiş biçimde kullanılmıştır.

resül hâzreti eydür kıyâmet koptıysar tâ ki deccâller ve yalancılar cihâna *viribilinmeyince* 163a/4-5.

yaluğ: “Çıplak, üryan, açık.” TS’de *yalın* “çıplak, üryan, açık, kapsız, örtüsüz” (TS VI, 2009, s. 4241) şeklinde kayıtlı olan sözcük, anlam olarak Rİ ile benzerlik gösterir. Buna karşın sözcük TS’de *yalın* biçiminde yer alırken Rİ’de *yaluğ* şeklinde yuvarlak ve damak n’si ile kullanılmıştır.

bir müslimānuñ karının ʔoyursañ ya bir *yaluñ* ʔonatsañ 192a/13.

yañsula-: “Taklit etmek”. TS’de *yañsula-* (TS VI, 2009, s. 4291) “taklit etmek” şeklinde yer alır. Anlam olarak Rİ’deki kullanıma benzer olan sözcük, TS’de *yañsula-* şeklinde yazılmışken Rİ’de *yañsula-* şeklinde yuvarlak yazılmıştır.

mü’ezzin ünün maşharalığ-ıla alsa *yañsulasa* kâfir olur 98b/9-10.

yavuzlık: “Fenalık.” TS’de *yavuzluk* “fenalık” (TS VI, 2009, s. 4428) biçiminde yer alan sözcük Rİ’de de benzer anlama sahiptir. TS’de *yavuzluk* şeklinde görülen kelime, Rİ’de düz ünlülü olarak *yavuzlık* biçiminde kullanılmıştır.

benüm haçkumda *yavuzlık* eyledi dise kâfir olur 96b/1.

yığlan-/yığlun-: “Çekinmek, kaçınmak, imtina etmek.” TS’de *yığlun-* (*yığılın-*, *yığın-*) “çekinmek, kaçınmak, nefsinin men etmek, içtinap etmek, imtina etmek” (TS VI, 2009, s. 4566) şeklinde üç farklı biçimde görülür. Anlam olarak TS’deki anlamla Rİ’deki anlam benzerlik gösterir. Rİ’de TS’deki üç farklı biçime ilave olarak *yığlan-/yığlun-* biçimleri de kullanılmıştır.

Benî İsrâ’îl kavminde bir kişi var-ıdı ana Kefîl dirler-idi günâhı çok işledi hîç yazuğdan *yığlanmadı* 207b/12-13.

ben ve şağâbelerüm *yığlunduğ-ısa* anlar dañı andan yığlanalar 21a/4-5.

yir-: “Zemmetmek, kötülemek, beğenmemek, hor görmek.” TS’de yer- “zemmetmek, kötülemek, kötümsemek, beğenmemek, hor görmek, çekiştirmek, kötü görmek” (TS VI, 2009, s. 4546) biçiminde Rİ’deki anlamla benzer kullanılmıştır. TS’de *yer-* şekliyle kullanılan sözcük, Rİ’de *yir-* biçimiyle yer alır.

Tağrı Te’âlâ yaratduğı ʔa’âmları *yirmek* 12b/4-5.

yoyıl-: “Zail olmak, silinmek.” TS’de *yoyulmak*, (*yuyulmak*, *yüyülmek*) “Zail olmak, silinmek, bozulmak” (TS VI, 2009, s. 4678) şeklinde üç farklı biçimde kullanılan sözcük, anlam olarak Rİ’deki kullanım ile benzerlik gösterir. TS’deki bu yazımlardan farklı olarak Rİ’de *yoyıl-* biçimi de yer alır.

kebâyir yazuğları anuñ-ıla *yoyılmaz* 41b/13.

yuyucu: “Bir şeyi temizleyen, yıkayan.” TS’de *yuyucu* “cenaze yıkayıcı, gassal” (TS VI, 2009, s. 4741) şeklinde kayıtlı olan sözcük, hem şekil hem de anlam olarak Rİ’den farklılık gösterir. Rİ’de sözcük *yuyucu* biçimiyle “temizleyen, yıkayan” anlamıyla kullanılmıştır.

andan peygâmbere ʔazreti eyitdi günâhlar *yuyucu* derecâtlar arturucu görklü âbdest almağdur 40a/1-2.

Sonuç ve Değerlendirme

Risâletü'l-İslâm ilmihal tarzında kaleme alınmış mensur bir metindir. Eserde namaz, oruç, zekât, hac, kölelik, abdest, miras, gusül, nikah, boşanma gibi pek çok konu işlenmiştir. Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösteren eser, oldukça sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Metinde hemen hemen bütün Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini görmek mümkündür. Ayrıca eser içerdiği zengin söz varlığı açısından da oldukça önemli bir metindir.

Bu çalışma Risâletü'l-İslâm adlı eserden Tarama Sözlüğüne katkı mahiyetinde hazırlanmıştır. Üzerinde çalışma yaptığımız Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu numara 214'te yer alan nüshadaki söz varlığı ele alınmıştır. Tespit edilen söz varlığı iki başlık altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Tarama Sözlüğünde olmayan kelime ve deyimler incelenmiştir. Bu bölümde Tarama Sözlüğünde olmayan 133 kelime ve deyim tespit edilmiştir. İkinci olarak Tarama Sözlüğünde olup şekil ve mana açısından farklılık gösteren söz varlığı ele alınmıştır. Bu bölümde de Tarama Sözlüğünde olup şekil ve mana açısından farklılık gösteren 46 söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu söz varlığından anlaşılacağı üzere, Risâletü'l-İslâm'da olup Tarama Sözlüğünde olmayan veya olup şekil ve mana açısından farklılık gösteren oldukça zengin bir söz varlığının var olduğu söylenebilir.

Tespit edilen söz varlığına daha yakından bakıldığında bazı ilgi çekici verilerin yer aldığı görülür. Bunlardan birisi Risâletü'l-İslâm'da olup Tarama Sözlüğünde olmayan; *ağla-*, *atım*, *'ayıpsa-*, *çalgu çaldur-*, *elin çiftlen-*, *dir*, *gölcek*, *ipçügez*, *içügez/içügüz*, *kaşımaçlık*, *kıl yar-*, *kışacuk*, *kopmaçlık*, *kulcağaz*, *kuşcuğaz*, *negü*, *peşi*, *serçecük*, *söyündürücü*, *yilet-*, *yumluş-*, *yumurla-* gibi söz varlığının tarihî metinlerde çok az geçtikleri, bir kısmının ise taranan eserlerde bulunmadıkları görülmüştür. Yine dikkat çekici bir diğer kullanım ise Eski Anadolu Türkçesinde karşılaştırma eki olarak kullanılan +rAk eki ile oluşturulmuş pek çok kelimenin var olduğudur. Metinde pek çok örneği bulunan bu kelimelerin de bir kısmı taranan eserlerde tespit edilmemiştir: *'âbidrak*, *ağırak*, *'azâbrak*, *azırak*, *becidrek*, *büyükrek*, *düşmenrak*, *gicrek*, *helâlrak*, *hoşrak*, *kışarak*, *lâyıgrak*, *sevgülürek*, *tamâmrak*, *yüksekrek* gibi kelimeler +rAk eki ile oluşturulmuş sözcüklerdir. Ayrıca Tarama Sözlüğünde olup Risâletü'l-İslâm'da mana ve şekil olarak farklılık gösteren söz varlığında da dikkat çekici ve önemli unsurlar vardır. Bu bölümde bazı kelimelerin Tarama Sözlüğünde kayıtlı olan anlamlardan farklı anlam taşıdıkları görülmüştür. Yine bazı şekil farklılığı gösteren kelimelerde ise çeşitli ses türemeleri, ses değişimleri, ses düşmeleri gibi olayların olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak *Risâletü'l-İslâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğüne Katkılar* başlıklı bu çalışmada tarihî Türkiye Türkçesi söz varlığının bir arada görülebileceği en kapsamlı sözlük olan Tarama Sözlüğü'ne katkı verilmek istenmiştir. Yeni metin yayınları ile Tarama Sözlüğünde yer almayan veya anlam ve şekil olarak farklılık gösteren yeni söz varlığının ortaya çıkacağına şüphe yoktur. Bu bakımdan Tarama Sözlüğünün ileride yapılacak yeni baskılarının bu tür çalışmalar ile zenginleşeceği ve tarihî Türkiye Türkçesi söz varlığını daha iyi yansıtabileceği beklenen bir olgudur.

Kaynakça

- Ahvâl-i Kıyamet. Süleymaniye Kütüphanesi. Hafid 139. 19b-20b.
- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akkuş, M. (1995). *Kitâb-ı Gunya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktan, B. (2000). *Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyıldız Ay, D. (2017). Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, LVI/56, 1-22.
- Altunkaynak, N. (1992). *Devletoğlu Yusuf Vikaye Tercümesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arat, R. R. (2006). *Atabetü'l-hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aslan H. (2015). *Farsça-Türkçe Sözlüklerden Şihâhu'l-Acem: Karşılaştırmalı İnceleme ve Kelime Dizini*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ Dizin*. C. I. Ankara: TDK Yayınları.
- Bakırcı, F. & Erman, O. (2020). Ağız Özellikleri Gösteren Bir Eski Oğuz Türkçesi İlmihali. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16, 128-160.
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre, Dîvan (Fatih Yazması) Çeviri Yazılı Metin Günümüz Türkçesine Aktarılmış Metin Özgün Metin*. Uzman Matbaacılık Yayınları.
- Böler, T. (2014). *Tercüme-i Kâmilü's-Sınâ 'a (3. Makale ve 4. Makalenin 6. Babına Kadar) İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Canpolat, M (2018). *Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâik*. Ankara: TDK Yayınları.
- Canpolat, M. (1995). *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cihan, S. (2023). XIX. Yüzyıla Ait Bir Münacatname ve "Tarama Sözlüğü"ne Katkıları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1553-1567.
- Çebi, İ. S. (2022). Ahmed-i Dâ'înin Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'inden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 104-124.
- Demir Öztürk, N. (2021). *Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerindeki Arapça Alıntı Kelimeler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, M. (1999). *Devletoğlu Yusuf, Vikaye tercümesi-metin-dil incelemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, N. (2017). Kemâloğlı'nın Ferahnâme'sinden Tarama Sözlüğü'ne katkıları. *International Congress on Afro-Eurasian Research II, II. Ululararası Afro-Avrasya Araştırmalara Kongresi Bildiriler Kitabı*, 148-151.
- Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağızlarından VIII*. (2009). 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 24. bs., Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (2016). *Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr*. 2. bs., Ankara: AKM Yayınları.
- Dündar, A. İ (2020). Tercüme-İ Sihâh-I Cevherî'den (Vankulu Lugatı) Tarama Sözlüğü'ne Katkılar. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 5, 158-166.
- Eckmann, J. (2014). Çevriyazı (tarihsiz) [1984]. Nehcü'l-Ferâdis. Uştmahlarnıg Açuç Yolu (Cennetlerin Açık Yolu): Metin. II. Yayınları. Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar. Ankara: TDK Yayınları; Dizin-Sözlük. III. Haz. Aysu Ata (1998). Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (2004). -maçlık/-meklik ve maççı/-mekçi Birleşik Fiilleri Hakkında. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara: TDK Yayınları, 927-928.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânü Lugatî't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. 2. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erkinay Tamtamış, H. K. (2022). Yunus Emre Divanı'ndan Tarama Sözlüğü'ne Katkılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 171-190.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Güven, Ö. (2023). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Fıkıh Metni Nûru'l-İslâm*. Kriter Yayınları.
- İlaydın, H. (1954). Tanıklariyle Tarama Sözlüğü (Kitaplar-Tenkî). *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi III*, (28), 227-231.

- Karaca, M. M. (2021). Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 100-109.
- Karahan, Leylâ (1985). *Erzurumlu Mustafa Darir Kıssa-i Yusuf Yusuf u Züleyha*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamanhoğlu, A. F. (1944). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kelpetin Alpagaş, H. (2002). Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 26-27.
- Kocasavaş, Y. (2000). Türkçe'nin Tarihî Dönemlerinde Ölüm Kavramının İfadesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 29, 77-115.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi (Destûr-ı Şâhî) Tercüme Eden: Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ*. 2. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Köksal, M. F. (2009). Edirneli Nazmî ve çağdaşlarının eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne katkılar. *Turkish Studies*, 4(5), 249-261.
- Küçük, M. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*. TDK Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Ahmed Fakih Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi's-şerîfe*. Ankara: TDK Yayınları.
- Murad, S. (2021). Nizâmü'l-Edviye'den Tarama Sözlüğüne Katkılar. (Ed. S. Murad-M. Kaçar), DBY (Dün Bugün Yarın) Yayınları, 331-388.
- Öksüz, Y. Z. (1976). *Mukaddime-i Kutbuddin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. (1993). *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, M. (2000). Devletoğlu Yusuf'un Türk Diline Hizmetleri. *II. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu*, Balıkesir: (31 Mayıs-2 Haziran 2000).
- Özkan, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. 4. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özmen, M. (2017). *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin-GramerTıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özyaşamış Şakar, S. (2013). 'Kıl'ı kaç yarmak?. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 34, 207-218.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Sır Dünder, A. N. (2013). Hikayet-i Ashabi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkılar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9 (36), 149-162.
- Sır Dünder, A. N. (2014). Ahterî-İ Kebir'in Türk Sözlük Bilimine Katkıları (I). *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 139-160.
- Şahin, H. (1993). *Hatiboğlu Ferah-nâme Dil Özellikleri-Metin-Sözlük*. Malatya: (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şarlı, M. (2002). Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde, Garipnâme'deki Tanıklığına Başvurulmamış Türkçe Kelimeler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 225-237.
- Taş, İ. (2009). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, İ. (2019). *Yusuf ve Zeliha (Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tatçı, M. (2021). *Yûnus Emre Divân - Seçmeler -*. Ankara: DİB Yayınları.

- Tekin, Ş. (1989). XIV. Yüzyılda Yazılmış Risaletü'l-İslâm. *International Journal of Turkish Studies: IJTS* / University of Wisconsin, 33, 139-204.
- Tekin, T. (2010). *Orhun Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tietze, A. & Tekin, T. (1989). Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar. *Erdem* 5 (13), 285-293.
- Tietze, A. & Tekin, T. (1994). Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar II. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (4), 159-169.
- Tietze, A. (1993). Tarama Sözlüğü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 3, 267-270.
- Toparlı R. & Argunşah, M (2018). *Mu'ınü'l-Mürîd İslâm (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. 2. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. (2000). *Lehce-i Osmânî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. (2017). *İrşadü'l-Mülük Ve's-Selatin*. 2. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. (2018). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't Türkiye (Türk Dilinde Parlak İnci)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. vd. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, M. (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, F. (2018). Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askeri Rütbe ve Unvanlar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58(1), 155-173.
- Türkçe Sözlük*. (2005). 10. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2018). *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-altı Transkribeli Kur'an Tercümesi TİEM-73: Tıpkıbasım Kur'an-ı Kerîm Transkribeli Metin: 5-6*. Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üstünova, K. (2003). *Kutbe'd-din İzniki Mukaddime (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Vural, H. & Toparlı, R. (2013). *Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- XIII. *Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. (2009). 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Yavuz, K. (2007). *Gülşehri'nin ve Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme)-Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma- I, II*. Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Yavuz, O. & Küçükballı, F. (2017). Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-Nebî Adlı Eserinden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 353-380.
- Yavuz, S. (2015). Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-Anonim Cerrâh-nâme Örneği. *Turkish Studies*, 10(8), 2175-2204.
- Yazar, S. (2017). Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12(23), 49-166.
- Yıldırım İ. (2013). *Ali Nihânî Yozgadî-Menâkıb-ı Murtazaviyye (İnceleme-Tenkitle Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz vd., E. (2013). *Kısa-ı Enbiya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yılmaz, E. & Demir, N. (2009). Kısa-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I. Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth. (ed. Emine Yılmaz-Süer Eker-N. Demir). *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 495-517.

- Yılmaz, E. & Demir, N. (2010). Kısas-1 Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcüklerine Katkılar II. *Studies on the Turkic World. Festschrift in Honour of Stanislaw Stachowski*. (ed. E. Mańczak-Wohlfeld and B. Podolak), 215-226.
- Yılmaz, E. & Demir, N. (2012). Kısas-1 Enbiyadan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcüklerine Katkılar III. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19(1), 159-168.
- Yılmaz, E. (2014a). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-1 enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözcüklerine katkılar I. *Turcology and Linguistics Éva Ágnes Csató Festschrift* (Demir, N., Karakoç, B. ve Menz, A. Eds.). (469-477). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2014b). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-1 enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözcüklerine katkılar II. *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* (Demir, N. ve Yıldırım, F., Eds.) (321-325). Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2017). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-1 enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözcüklerine katkılar III. *Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı* (419-423). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, E. (2020). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-1 enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözcüklerine katkılar IV: *DXcAG. Turkic Linguistics and Philology*, 2, 1-6.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'edeb Hvârizm Türkçesi ile tercümelî Şuştar Nüşhası (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks)*. 3. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Yüksel vd., H. (1996). Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin: İslamî'nin Mesnevisi. Sivas: Dilek Matbaası.